

Lønnepræsten Jens Hansen Rusk

Af Bue Kaae.

1. februar 1611 blev Jens Hansen Rusk, fordum sognepræst til Lønne s., Vester Horne herred, brændt ved Vester herreds ting, ved flere ting oversvoren for trolddom*). Her satte Ribebøddelen, mester Mikkell, for en betaling af 7 daler ild på det bål, der skulde udslette en sølle fattig mand af de levendes tal og kvalfuldt afslutte en kummerfuld tilværelse.¹⁾

I 1580²⁾ havde Jens Hansen Rusk, vel da over de 30 år gammel, overtaget en sognepræsts trælsomme gerning i det fattige Lønne s. Syv år senere erkendte myndighederne, at Jens Hansen umuligt kunne ernære sig af de normale indtægter fra sognet, da sandfygning i forbindelse med storm og uvejr hav-

*) Det har været den almindelige mening, at Lønnepræsten blev brændt ved Kærgård birketing, hvad der har sin rimelighed deri, at Kærgård birketing var hans værning. Men som den eneste formentlig samtidige kilde nævner lensregnskaberne udtrykkelig Vester herreds ting som stedet. Kinch omtaler i Saml. t. jy. hist. og top. 1, 7 s. 79 en ripensisk optegnelse, der går ud på det samme. Mon ikke lensregnskabernes oplysning har større hjemmel end en senere tradition?

de ødelagt såvel hans som hans sognefolks mark og eng.³⁾ Den 4. april 1587 tilstod man ham derfor indtil videre at oppebære afgifterne af kronens korntiende af N. Nebel s., Vester Horne herred. Denne afgift havde ifølge lensregnskaberne for Riberhus len 1584 været bortfæstet til Laurids Barfod i Sædding Storgaard, N. Nebel s., for 5 ørter rug og 12 ørter byg årlig.⁴⁾ Men ellers oplyser disse regnskaber, der i øvrigt på så mange måder kaster lys over mennesker og forhold i datidens Vestjylland, for disse års vedkommende så godt som intet om Lønnepræsten. Dog — den 16. februar 1596 blev der fra Koldinghus udstedt forleningsbrev til Jens Hansen Rusk på kronens part af korntienden af N. Nebel, uden afgift.⁵⁾ Af lensregnskaberne 1602-03 fremgår det, at Peder Barfod i Sædding Storgaard dette år havde den omtalte kongetiende i fæste for en årlig afgift af 5 ørter rug og 12 ørter byg. Da samme afgift nådigst er bevilget hr. Jens Rusk i Lønne »for sin sogns ringheds skyld, som er for-dærvet af sand, er den nævnte Peder Barfod forpligtet til efter kongelig bevilling i stedet årligt at svare præsten 1 daler for hver smaltønde korn«.⁶⁾

Under disse trykkende forhold har præsten søgt at forbedre sine indtægter ved at optræde som klog mand. Han har praktiseret ved de årlige markeder i Ribe og var søgt af bønderne viden om i lenet. Det er vel ofte gået godt, når han har »skrevet for nogen deres sygdom«, hans amuletter o. lign. må have virket efter hensigten, men der er naturligvis også sket det, at patienterne forgæves har søgt præsten for helbredelse, sygdommen har forværret sig. Dette var den risiko, Lønnepræsten løb; de fejlslagne behandlinger har gjort ham til en farlig mand, en troldkarl. Det kan derfor ikke

undre, at han omsider blev fældet. Myndighederne greb ind mod ham.

Sagen mod Jens Hansen Rusk synes at have taget sin begyndelse på Skads herreds ting, hvor en kvinde, Gunder Brixes, vel fra Hostrup s., den 17. juli 1610, samme dag som hun blev brændt som heks, tilstod, at hun og hendes rode havde taget livet af Lauge Pedersen i Hostrup med et voksbarn, som hr. Jens i Lønne skulde have døbt. Det er nok denne beskyldning, der ligger til grund for det senere sagn på Vestereggen, at Lønnepræsten skulde have døbt børn i Satans navn. Voksdukken var i øvrigt — efter Gunder Brixes udsagn — lavet af Anne Canniks i Sjelborg, og de to søstre Anne Niels Skyttes i Toftnæs og Kirsten Jægers i Hostrup, der senere blev henrettet for deres blodskamsforhold til Hans Munk i Visselbjerg, skulde have været faddere ved den omtalte dåb. Som motiv for sin handling angav Gunder Brixes, at Lauge Pedersen havde stræbt efter at få hende brændt som heks.⁷⁾

Dermed var opmærksomheden for alvor blevet rettet mod Lønnepræsten. Lensmanden på Ribershus, Albret Skeel, lod præsten anholde, og så slet må præstens sag have stået, at han omgående mistede sit præstekald. Han blev stævnet til flere ting i lenet, hvor der blev taget tingsvidner, efter at hans forhold nærmere var bleve undersøgt. Omsider blev hans sag efter almindelig retspraksis prøvet ved Viborg landsting og der behandlet to gange. Besværet med de omfattende rejser blev af lensmanden pålagt ridefogden Iver Markvardsen i Vardø.⁸⁾ Desværre lader såvel herredstingbøgerne i lenet som landstingsdomsbøgerne i Viborg os fuldstændigt i stikken med hensyn til Lønnepræstens

sag. Der findes overhovedet ingen for 1610.⁹⁾ Vi er nu kun gennem tingbogen i Ribe i stand til at følge i hvert fald en del af hans sag for bytinget.¹⁰⁾

Mandag d. 1. oktober adspurgte på Ribe ting slotsskriver Lambert Hansen Jens Rusk — den anklagede var med andre ord ikke længere præst, da han ikke længere tituleredes hr. — om han havde »skrevet for nogen deres sygdom«, d. v. s. om han ved magi havde søgt at helbrede folk, i dette tilfælde, om han til dette formål havde anvendt skrevne formularer eller lign. Hertil svarede den anklagede, at han ikke kunde huske noget sådant, da han var en gammel mand, og at han kun vilde indrømme denne forseelse, hvis man kunde fremlægge hans »skrift«. Han blev derefter spurgt, om han havde skrevet for nogen i Ribe eller for Kristen Højbjerg i Farup og for Jep Sørensen i Kærbøl, begge i N. Farup s. Præsten nægtede overhovedet at kende noget til de omtalte personer og nægtede at kende noget til nogen »skrift«, hvad der i og for sig ikke var mærkeligt, da det — som det fremgik af forhøret — var ca. 15 år siden, at han sidst havde behandlet i hvert fald den ene af de to omtalte bønder.

Den omtalte Kristen Hansen Højbjerg fremlagde imidlertid i retten en amulet, som han havde gået med om halsen. Han fortalte, at han havde fået den af Jens Rusk, men skyndte sig omgående at lægge luft mellem sig og den anklagede ved at sige, at de — d. v. s. han — ingen forstand havde på slige sager. Det var nok bedst at være forsigtig.

Byfogden i Ribe, Laurids Staffensen Skriver, og to tingsvidner, borgerne Hans Bundsen og Las Jensen Bonum, vidnede derefter, at de den 27. september 1610 på borgestuen på Riberhus havde over-

været et forhør, som lensmanden havde holdt over Jens Rusk, hvoraf det var fremgået, at den anklagede vel havde skrevet for folk, men at han ikke huskede, hvem han havde skrevet for eller hvad han havde skrevet.

Dette måtte Jens Hansen Rusk indrømme. Medynksværdig må den gamle præst have været her i retten, svækket af alder, af fængselsopholdet, medtaget i sin fornødrede stilling.

»Desligeste vondt fornæ mænd, at de hørte samme tid, at fornæ Jens Rusk blev tilspurgt, om han haver skreven for nogen deres sygdom, som han haver hjulpen, undtagen hvis han haver gjort ved naturlig middel, som fornæ Jens Rusk selv bestod her i dag for tingsdom.«

Derefter aflagde Kristen Hansen Højbjerg ed på, at han ved midsommertid engang i midten af 1590'erne mente sig forgjort, da han havde ondt i ben og lemmer, »så han fast ingen ro havde«. Han havde derfor sendt bud efter Thamis Sørensen i Hillerup, Farup s., for at høre hans råd, hvorefter denne var taget til Hr. Jens i Lønne — bonden har nok ikke været klogere, end at han har troet, at Jens Rusk stadig var præst, og den uvidende bondes udtryk er uden videre gledet skriveren i penen. Eller kan denne i juridisk henseende ukorrekte titulatur tages som udtryk for den vestjyske bondes skjulte sympati med den mand, som i virkeligheden kun havde villet ham godt? Borgerne, der optrådte som vidner, vidste nok, hvorledes den anklagede skulde omtales, naturligvis, byfolk har jo altid gjort sig til af at have mere levemåde end folk på landet, dengang som nu.

Lønnepræsten havde imidlertid beroligende svaret Thamis Sørensen, at han blot skulde drage

hjem igen: Kristen Hansen Højbjerg skulde nok blive rask igen. Den syge skulde blot opsøge præsten, når han Sct. Hansdag var i Ribe.

Kristen Hansen traf da på det omtalte tidspunkt sammen med Lønnepræsten i Niels Juels hus i Ribe. Præsten gav da Kristen Hansen en seddel med skriftegn på; seddelen skulde den syge bære på sig, han vilde da få det bedre. Og rigtigt nok — han blev virkelig helbredt. Men da han i rughøsten mistede seddelen, blev han atter overfaldet af sit onde, hvorfor han igen på »Ribermarkend«, altså i september, opsøgte Jens Rusk, der beredvilligt gav ham en anden seddel med skrift, som han ligeledes skulde bære på sig. Dette gjorde Kristen Hansen, og straks blev det bedre med ham. Lige indtil nu havde han båret seddelen på sig og havde i den tid ikke lidt af det omtalte onde. Seddelen blev fremlagt i retten. Hvorledes mon Kristen Hansen har været til mode efter dette vidnesbyrd om sin velgører? Er han gået fra tinge i bevidstheden om, at han i virkeligheden har søgt at støtte præsten? Vi ved det ikke, og det har næppe interesseret retten.

Hvad Jep Sørensen i Kærbøl har vondet, har sikkert været betragtet for så betydningsløst, at det ikke var ulejligheden værd at få det i referatet, og dette synes også at have været tilfældet med det, som Søren Nielsen har fremført, hans navn nævnes end ikke i referatet fra den 1. oktober.

Vigtigere har det unægteligt været at få Thamis Sørensen i Hillerup til at bekræfte Kristen Hansens vidnesbyrd. Det tog sin Tid at få den sag bragt i orden. Først onsdag den 28. november mødte den indstævnedede for tinget. Her kunde han kun bekræfte — med oprakte fingre og Helligånds ed

efter recessen — hvad Kristen Hansen Højbjerg, Søren Nielsen og Jep Sørensen på Riberting d. 1. oktober havde vondet på Jens Hansen Rusk, former præst i Lønne.

På dette tidspunkt var Jens Hansen Rusk dog allerede ved kirkenævn blevet oversvoren for trolddom. Dette skete i følge biskop Peder Hegelunds almanak den 23. november 1610.¹¹⁾

Det er vanskeligt at forestille sig, at de i de omtalte retsreferater behandlede forhold skulde være nok til at fælde den stakkels gamle mand.

Det er derfor sikkert de vidnesbyrd og tingsvidner, der kom til at foreligge fra de andre ting i herredet, der har været skæbnesvangre for den ulykkelige Lønnepræst, og det var vel derfor, at hans skæbne egentlig var beseglet, allerede før Thamis Sørensen d. 28. november aflagde vidnesbyrd for retten i Ribe.¹²⁾

Derefter skulde Lønnepræstens sag prøves i Viborg i overensstemmelse med den kallundborgske reces¹³⁾ af 1576 § 8, i følge hvilken fældende kirkenævningstoug i trolddomssager skulde prøves ved landstinget, før en for sådanne forhold anklaget kunde henrettes, en særdeles gavnlig bestemmelse, som myndighederne dengang har syntes påkrævet, for at man kunde undgå overilede, mere eller mindre tilfældige dødsdommes fuldbyrdelse, foranlediget af en uvidende og vidskræmt tingalmue. Denne panikagtige stemning synes — til skade for Jens Hansen Rusk — i begyndelsen af det 17. århundrede at have grebet også myndigheder, af hvem man kunde have ventet mere skønsomhed.

For Viborg landsting er vidnesbyrddene fra Ribe indgået på linie med vidnesbyrddene fra andre ting, men vel næppe med nogen vægt.

Jens Hansen Rusks sag var to gange for lands-tinget, hvor landsdommeren må have fundet bevi-serne mod den anklagede for fældende.

Den 2. januar 1611 besøgte den milde og men-neskekærlige Peder Hegelund »den fattige gamle hr. Jens Rusk, præst af Lønne, anholden på Riber-hus for trolddoms spøgeri« for i fængslet på slottet at trøste ham i hans elendighed.¹⁴⁾

Den endelige dom syntes altså endnu ikke på dette tidspunkt at være bekendt i Ribe. Den må imidlertid være faldet kort efter, for 1. februar blev han i følge Peder Hegelunds almanak henret-tet, »overbevist om trolddom og magiske bedrage-rier«. ¹⁵⁾

Boct efter den gamle præst blev vurderet til 33½ rigsdaler 6½ sk. Deraf skulde Iver Markvard-sen have 32½ slette daler 1 mark 9 sk, »som han havde udlagt og bekostet på hr. Jens i Lønne sin sag, som for trolddom var beskyldt«. Vedlagt fulgte et nu forsvundet »vurderingsvinde så og forterings register«. Men det tiloversblevne af Lønnepræstens fattige gods slog naturligvis ikke til til at dække sagens videre omkostninger.¹⁶⁾

Slotsskriveren måtte derfor af kronens midler udrede et tilskud til de 7 daler, som blev udbetalt til »bøddelen mester Mikkell i Ribe for samme præst at brænde ved Vester herreds ting.«¹⁷⁾

Kildehenvisninger: 1) Lensregnskab for Riberhus len 1610—11. Rigsarkivet. 2) Wiberg: Personallistoriske, sta-tistiske og genealogiske Bidrag til en alm. Præstehistorie. Odense, 1870. II, s. 356. 3) Kancelliets brevbøger 1584—88, s. 706. 4) Lensregnskab for Riberhus len 1584—85. Rigs-arkivet. 5) Kancelliets brevbøger 1593—96, s. 589. 6) Lens-regnskab for Riberhus len 1602—03. Rigsarkivet. 7) Fra

Ribe Amt 1928—31, s. 397 flg., 505 flg. (H. K. Kristensen). 8) Lensregnskab for Riberhus len 1610—11. 9) Fortid og Nutid XV, s. 88 (H. Knudsen). 10) Tingbog for Ribe 1610 4/8—17/12, s. 38 v. Landsarkivet i Viborg. Se også Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 7, s. 79 flg. (O. Nielsen). 11) Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 7, s. 79 flg. Danske Samlinger I, s. 346 (Kinch). 12) Tingbog for Ribe 1610. Landsarkivet i Viborg. 13) V. A. Secher: Corpus constitutionum Daniæ II, s. 33. 14) Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 7, s. 79. 15) Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 7, s. 79 flg. 16) Lensregnskab for Riberhus len 1610—11. Rigsarkivet. 17) smst.

Et par småting om hr. Jens Rusk

Som vi har set af lektor Kaaes foranstående afhandling, har hr. Jens Rusk levet i fattige omstændigheder. Lønne sogn forringedes stadig af sandflugten, der stedse bredte sit hvide liglagen videre ud over marker og enge.

Hr. Jens søgte da at forbedre og udvide sit landbrug mod øst. Han opdyrkede lidt hede og forte af den fælles overdrift, og herpå lod han opføre et hus, som han vel har lejet ud til en husmand.

Men det gik ikke.

I April 1597 opkrævede Chr. Christensen i Nr. Nebel på egne og bymænds vegne et syn. Det besigtigede et sted »øst og sydøst fra Lønne på en ager, som nylig var opbrudt af hede og forte sønden ved det kær, der ligger mellem Nebel og Houstrup,« hvor der ikke havde været bygget tilforn. Synsmændene mødte derefter på Kærgårds birketing og aflagde deres vidne. Nebelfolkene vedkendte sig